

Наукові повідомлення

УДК 330.111.4+332.1

Б.Г. Чемісов

Розміщення та просторова організація промислового виробництва і регіональна економіка: етимологія понять

Виходячи з розгляду етимології понять «розміщення» та «просторова організація» виробництва визначені за предметом та методикою дослідження відповідні наукові дисципліни. З'ясовано зміст предмету науки «регіональна економіка» і встановлена її інтегруюча роль з узагальнення результатів власних економічних розробок та результатів досліджень інших наук щодо розміщення та просторової організації промислового виробництва.

Ключові слова: розміщення; регіон; просторова, територіальна, регіональна організація виробництва; регіональна економіка; технологічні уклади.

У державній соціально-економічній політиці все більшого значення набувають питання регіонального розвитку, внаслідок чого посилюється увага до теоретичних концепцій регіоналістики та її понять. Сталий розвиток економік регіонів і національної економіки в цілому передбачає вирішення багатьох складних соціально-економічних та екологічних проблем. Значна частина їх пов'язана з питаннями обґрунтування розміщення виробництва і трансформаційними аспектами його просторової організації, а це викликає необхідність активізації наукових досліджень як щодо уточнення і конкретизації понятійно-термінологічного апарату системи регіонально-економічних наук, так і предмета їх вивчення.

Ці питання й досі відзначаються певною дискусійністю і відсутністю загальноприйнятих визначень окремих дисциплін, які входять до циклу регіональних. У наш час провідну роль у розробці територіальних економічних проблем відіграє регіональна економіка, але у формулюваннях предмета вивчення цієї науки серед вчених-регіоналістів існують певні розбіжності, що позначається на визначенні завдань регіональних досліджень.

У вітчизняній економічній літературі найбільшого поширення набули два трактування терміна «регіональна економіка». Згідно з першим у зміст цього поняття включають економіку окремого регіону, а також просторовий аспект національної економіки. У другому розумінні терміном «регіональна економіка» позначають наукову економічну дисципліну. У даному разі назва цієї науки співпадає з об'єктом її дослідження.

На даний час при всій різноманітності дефініцій регіональної економіки як галузі економічної науки можна виокремити дві основні складові її предмета вивчення, на яких акцентується увага вчених. Першою складовою в узагальненому вигляді є тлумачення, що ця наукова дисципліна вивчає просторові аспекти прояву економічних законів і відносин, особливості розвитку економіки на рівні регіонів та регіональні аспекти суспільно-економічного відтворення.

Що стосується другої складової, а саме: дослідження розміщення факторів виробництва, то тут точки зору вчених розходяться. Так, О. Гранберг [1, с. 14],

© Б.Г. Чемісов, 2011.

А. Мазур [2, с. 45], М. Некрасов [3, с. 23] включають проблеми розміщення до предмета вивчення регіональної економіки. А. Адамеску, В. Кістанов, Н. Кістанов, Н. Копилов [4, с. 95], С. Дорогунцов, М. Фащевський, Л. Чернюк [5, с. 628] вважають розміщення факторів виробництва наукою близькою до регіональної економіки, однак зазначають, що між цими науковими дисциплінами існує певна відмінність. Е. Алаєв [6, с. 44], А. Пробст [7], М. Тимчук [8, с. 5-6] відносять розміщення факторів виробництва до компетенції економічної географії. А. Спіфанов, І. Сало [9, с. 36-37] також не включають питання розміщення у сферу досліджень регіональної економіки.

Завданням цієї статті є з'ясування змісту предмета досліджень регіональної економіки як наукової дисципліни щодо розміщення та просторової організації виробництва.

Перш ніж розглянути етимологію понять «регіональна економіка» і «розміщення та просторова організація виробництва», доцільно з'ясувати зміст таких вихідних категорій регіоналістики, як «територія» і «регіон».

Термін «територія» зазвичай використовується для позначення будь-якої ділянки суходолу і за основну її характеристику беруть, як правило, протяжність (площу) та географічне положення. При цьому природні і соціально-економічні умови та ресурси в це поняття території не включаються. У такому уявленні територія виступає «несучою основою», на якій розміщуються природні та господарські об'єкти.

У регіональній економіці та економічній географії сформувалося розуміння території як обмеженої частини суходолу з характерним для неї поєднанням природних і соціально-економічних умов та ресурсів, а також результатів господарської діяльності людини. Такий зміст поняття «території» згодом у вітчизняній економічній літературі стали позначати терміном «регіон». Але у практиці регіональних досліджень можна виокремити декілька аспектів застосування цього терміна.

У широкому розумінні регіон – це будь-яка територія, яка відрізняється від інших специфічною для неї сукупністю ознак. У цьому сенсі можна говорити про окремий «регіон» будь-якої країни, а також про регіон, який включає групу країн.

У регіонально-економічній літературі регіоном називають частину території країни з певним поєднанням природних і економічних умов та ресурсів і характерною для нього структурою господарства. У цьому значенні термін регіон вживається як узагальнюючий для позначення територій різного рангу: економічного району, автономної республіки, автономної області, адміністративного району, інших територіальних таксонів.

У визначення регіону України як об'єкта державної регіональної політики і державного територіального планування та програмування вкладають додаткові ознаки організаційно-управлінського та економічного характеру. В цьому трактуванні регіон України – це частина її території з певним поєднанням природних і економічних умов та ресурсів, характерною для неї структурою господарства, в межах якої здійснюється державне управління та місцеве самоврядування, тобто діє загальна система управління, фінансування та кредитування. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» регіони України – це рівень адміністративних областей і АР Крим [10].

Термін «розміщення виробництва» у фаховій літературі застосовується в основному в трьох аспектах: 1) статичному – для позначення розподілу за територією господарських об'єктів, або іншими словами – для характеристики та оцінки стану територіального розподілу підприємств різних галузей на певний час;

2) динамічному – для відображення процесу зрушень у розміщенні господарських об'єктів за певний проміжок часу; 3) для позначення технології розміщення як сукупності заходів, дій та засобів щодо вибору і обґрунтування місцеположення як окремого виробничого об'єкта, так і в складі групи підприємств, а також технологій обґрунтування схем розвитку і розміщення галузей виробництва.

У першому та другому аспектах розміщення виробництва і чинники, що обумовлюють сучасний стан розміщення і його зміни в часі, традиційно вивчає економічна географія. Конкретні ж технології обґрунтування розміщення підприємств і галузей господарства слід віднести, на наш погляд, до предмета дослідження окремої науки, яку можливо позначити терміном «економіка розміщення виробництва». У такому розумінні ця наука набуває статусу інженерно-економічної дисципліни, тісно пов'язаної не тільки з регіональною економікою та економічною географією, а й з економікою підприємства та її галузями, мікроекономікою, маркетингом, іншими конкретними економічними науками, а також із дисциплінами інженерного та природничого характеру: технологією виробництва, промисловим будівництвом, інженерною геологією, гідрогеологією тощо. Безпосередньо на практиці питання обґрунтувань розміщення виробничих об'єктів вирішують підприємці, фірми, науково-дослідні та проектні організації, у складі колективів яких працюють фахівці економічних, природничих та інженерно-технічних профілів.

Розміщення підприємств є однією зі складових просторової організації виробництва. Ця фундаментальна категорія регіоналістики має, на наш погляд, два підходи до її розуміння: територіальний і регіональний.

Узагальнюючи існуючі дефініції та результати власних досліджень, визначимо територіальну організацію виробництва як процес організації та самоорганізації територіально-виробничих утворень різних типів та видів (промислові пункти, промислові центри, виробничі вузли та агломерації тощо), який здійснюється під впливом ринкового механізму та державних важелів регулювання, і результати цього процесу фіксуються на даний момент часу в територіальній структурі виробництва.

Бачиться, що регіональну організацію виробництва доцільно розглядати у широкому та вузькому значенні цього терміна. В широкому розумінні – це організація національної економіки як системи взаємодіючих регіонів. У вузькому значенні регіональна організація виробництва (організація виробництва регіону), з нашої точки зору – це узгодженість та впорядкованість між собою виробничої структури, регіональних функцій та поєднання природних і економічних умов та ресурсів, якої в економічній системі змішаного типу можна досягнути поєднанням дії ринкових і державних регуляторів [11, с. 15].

Просторова організація виробництва постійно зазнає трансформаційних перетворень у часі. Поряд із соціально-економічними чинниками важливим фактором цих змін є заміщення в процесі розвитку суспільства старих технологічних (техніко-економічних) укладів на нові, досконаліші. Кожному технологічному укладу відповідають певні особливості і форми просторової організації продуктивних сил. У фаховій літературі загальноновизнаною є думка, що будь-яка економіка є технологічно багатоукладною, а в країнах, які перебувають на постіндустріальному етапі розвитку, носієм економічного зростання є п'ятий і стає шостий уклади.

Таким чином, просторова організація виробництва і її трансформація являє собою складний симбіоз різноманітних процесів, компонентів та відносин між ними, і напрями її трансформаційних перетворень у часі перебувають під постій-

ним впливом багатьох факторів. Тому просторова організація виробництва не може бути предметом вивчення однієї якоїсь науки. Її дослідження мають між-дисциплінарний характер. Різні аспекти стану та змін просторової організації промислового виробництва досліджує сукупність різних наук: економічна географія, економіка розміщення виробництва, планування території, архітектура, містобудування та інші.

До кола досліджень регіональної економіки належить оцінка ефективності і конкурентоспроможності економіки регіону, визначення напрямів її структурної перебудови з урахуванням наявного природно-ресурсного, соціально-економічного і науково-технічного потенціалів, фінансових ресурсів, стану екологічної ситуації, міжрегіональних та міждержавних економічних зв'язків, аналіз можливостей щодо забезпечення високого рівня життя населення даного регіону. Також важливим є систематичні розробки наукових обґрунтувань державної економічної політики, територіальних планів та регіональних цільових програм.

Вирішити всі ці питання без розгляду проблем розміщення та просторової організації виробництва неможливо. Виникає необхідність в узагальненні результатів дослідження цих проблем відповідною науковою дисципліною. Ми вважаємо, що згідно з практикою регіональних розробок, яка склалася, ця роль належить регіональній економіці, у сфері завдань якої важливим є інтегрування результатів власних наукових досліджень і результатів досліджень інших наук щодо розміщення і просторової організації виробництва в єдину систему обґрунтувань сталого розвитку економік регіонів.

Таким чином, розміщення промислового виробництва в статичному та динамічному аспектах є предметом вивчення наукової дисципліни економічної географії. У значенні сукупності заходів, дій та засобів щодо вибору і обґрунтуванню місцеположень виробничих об'єктів, а також технологій обґрунтувань галузевих схем розвитку і розміщення – це предмет економіки розміщення виробництва.

Просторова організація виробництва має два аспекти розгляду: територіальний та регіональний і є складним симбіозом різноманітних процесів та відносин між ними. Її дослідження мають міждисциплінарний характер. Різні аспекти стану просторової організації виробництва та трансформаційні перетворення досліджує сукупність різних наук: економічних, інженерно-будівельних, архітектура, містобудування, планування території та інші.

Згідно з практикою регіональних розробок, одним з важливих завдань науки «регіональна економіка» є інтегрування результатів власних економічних досліджень відповідно до своїх цілей і результатів та результатів досліджень інших наук щодо розміщення та просторової організації виробництва в єдину систему обґрунтувань сталого розвитку економік регіонів.

Список використаних джерел

1. Гранберг А. Г. Основы региональной экономики : [учеб. для вузов] / А. Г. Гранберг. – М. : ГУВШЭ, 2003. – 495 с.
2. Мазур А. Г. Методологічні аспекти становлення та розвитку регіональної економіки / А. Г. Мазур // Економіка України. – 2000. – №4. – С. 45-48.
3. Некрасов Н. Н. Проблемы региональной экономики / Н. Н. Некрасов. – М. : Мысль, 1974. – 67 с.
4. Адамеску А. К изучению региональной экономики / А. Адамеску, В. Кистанов, Н. Кистанова, Н. Копылов // Экономист. – 2000. – №3. – С. 93-96.

5. Дорогунцов С. І. Економіка регіонів України та особливості регіонального розвитку // Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка : [підручник] / С. І. Дорогунцов, М. І. Фащевський, Л. Г. Чернюк. – К. : КНЕУ, 2007. – 992 с.
6. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: Понятийно-терминологический словарь / Э.Б. Алаев. – М. : Мысль, 1983. – 200 с.
7. Пробст А. Е. Региональная экономика и экономическая география / А. Е. Пробст. – Л., 1975.
8. Тимчук М. Ф. Регіональна економіка: Конспект лекцій / М. Ф. Тимчук. – К. : ІММБ, 1998. – 57 с.
9. Єпіфанов А. О. Регіональна економіка / А. О. Єпіфанов, І. В. Сало. – К. : Наукова думка, 1999. – 343 с.
10. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» № 2850-IV від 28.09.2005 р. із змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2005. – №51. – С. 548.
11. Чемісов Б. Г. Науково-методичні аспекти удосконалення територіальної організації промислового виробництва регіону / Б. Г. Чемісов // Формування ринкових відносин в Україні. – 2009. – №10. – С. 14-20.

Чемісов Б.Г. Размещение и пространственная организация промышленного производства и региональная экономика: этимология понятий.

Исходя из рассмотрения этимологии понятий «размещение» и «пространственная организация» производства определены согласно предмета и методики исследования соответствующие научные дисциплины. Проанализировано содержание предмета науки «региональная экономика» и установлена её интегрирующая роль по обобщению результатов собственных экономических разработок и результатов исследований других наук, полученных при исследовании размещения и пространственной организации промышленного производства.

Ключевые слова: размещение; регион; пространственная, территориальная, региональная организация производства; региональная экономика; технологические уклады.

Chemisov B.G. Accomodation and Spatial Organization of Industrial Production and Regional Economy: Etymology of Concepts.

By reference to the etymology of the concepts «accommodation» and «spatial organization» of production the relevant scientific disciplines are determined according to subject and methods of study. Content of the subject of regional economy science is analyzed and its integrating role in generalization of the results of its own economic developments and the result of the other scientific developments obtained at the research of industrial production accommodation is stressed.

Key words: accomodation, region, spatial, territorial and regional organization of production, regional economy, technological modes.

Надійшло 18.04.2011 р.